

Verseghy nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák*

1. Tudománytörténeti közhely, hogy a Révai—Verseghy-vitában Révai kerekedett felül, Verseghy lett a vesztes, s ennek folyományaként a Magyar Tudós Társaság Révai grammatikai rendszerét kodifikálta 1846-ban kiadott nyelvtanában.

Ezt az ellenőrizetlen és igazolatlan közhelyet elevenítette fel ebben a körben 1987 márciusában SZABÓ G. ZOLTÁN, amikor egyfelől Verseghy, másfelől Vörösmarty német nyelvű grammatikáját összevetve, fejtegetését ezzel zárta: „Tudjuk, hogy a nyelvi vitában végül Révai felfogása győzött, de ebben Vörösmartynak is jelentős szerepe volt, kis részben a Kurzgefasste ungrische Sprachlehre révén. Noha a két nyelvkönyv közül a Ver-

* Verseghy Ferenc születésének 240. és halálának 175. évfordulója alkalmából Szolnokon rendezett tudományos ülésen 1997. szeptember 20-án elhangzott előadás szövege.

seghy a teljesebb, kidolgozottabb, mégis ekkorra (1832-ben) már a Révai—Vörösmarty—Czuczor-féle felfogásnak volt döntő hatása. Nagy kár azonban, hogy az együttműködés helyett a pártoskodás, az intolerancia a különözést erősítette, s Verseghy tiszteletreméltó s hatalmas gondolati építménye végül nem vált részévé a későbbi akadémiai szintézisnek.” (In Memoriam Verseghy Ferenc 3. Szerk. SZURMAY ERNŐ. Szolnok, 1988. 67.)

Magam, ugyancsak ebben a körben 1993 novemberében, Verseghy német nyelvű grammatikáját elemezvén, kitekintésül a következőképp reflektáltam SZABÓ G. ZOLTÁN állítására: „A közhiedelemmel ellentétben Verseghy eredményei javarészt igenis részévé váltak az említett akadémiai szintézisnek, vagyis a Magyar Tudós Társaság égisze alatt közrebocsátott *A magyar nyelv rendszeré*-nek. S hogy részévé váltak, ebben is szerepe volt Vörösmartynak, mégpedig mind a *Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai*, mind pedig a *Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre für Deutsche* kidolgozása révén. Am ennek fejtegetése egy másik előadás, s — ha megérjük — egy másik ülészak tárgyat alkothatja majd.” (In Memoriam Verseghy Ferenc 4. Szerk. SZURMAY ERNŐ. Szolnok, 1994. 62.)

Íme, megértük — az óvatosan előrejelzett — „másik” ülészakot, amely lehetőséget nyújt a felvetett téma kibontására. Előljáróban annyit jegyzek meg, hogy az előadásom címében szereplő „kortársi” szó tartalmát némileg kitégítem: Verseghy 1805-ben megjelent német nyelvű grammatikája és a Magyar Tudós Társaságnak 1846-ban kiadott nyelvtana közti négy évtized grammatikai terméséből válogatok, e korszak nyelvtanirodalmának fővonulatát követve nyomon.⁴

Am első lépésként azt kell áttekintenünk, ha vázlatosan is, mi újat hozott Verseghy a magyar nyelv rendszerezésében.

2. Hogy fogalmat alkothassunk Verseghy grammatikai, vagyis leíró nyelvészeti munkásságának jellegéről, egyrészt a névragozás, másrészt az igeragozás rendszerezésében követett eljárásairól kell szólnunk.

A névragozásban elődeihez képest két alapvető, lényegében véve máig érvényes újítást vezetett be. Az egyik a névragozás rendszerének egészét érinti, a másik pedig egy eset mibenlétére vonatkozik. (Részletesebben I. ÉDER ZOLTÁN, Verseghy Ferenc nyelvtanai tekintettel a magyar mint idegen nyelv oktatására: Nyr. 1988: 57—66.)

A régi magyar nyelvtanírók Sylvester Jánostól Pereszlényi Pálon át Kövesdi Pálig, sőt még tovább az újabb kortársi szerzőkig, a latin nyelvtanok mintáját szorosan követve, a névragozásban a kevés esetű rendszer hívei voltak, vagyis négy vagy öt, esetleg hat esetet vettek föl (vö. ANTAL LÁSZLÓ: NytudÉrt. 19. sz. 1961.) FÖLDI JÁNOS például 1790-

⁴ Tanulmányomban a következő eredeti forrásművekre támaszkodtam: A' magyar nyelv' rendszere. Közre bocsátá a' Magyar Tudós Társaság. Budán, 1846. Magyar Királyi Egyetem. | A' magyar szókötés' főbb szabályai. A Magyar Tudós Társaság' külön használatára. Budán, 1843. Magyar Királyi Egyetem. | Benyák, Bernardus Josephus: Grammatica Hungarica. Schemnicii, 1816. Franz. Joan. Sulzer. | Deáky, Sigismondo: Grammatica ungherese ad uso degl' -italiani. Roma, 1827. Filippo e Niccola De Romanis. | Magyar helyesírás' és szóragasztás főbb szabályai. A' Magyar Tudós Társaság' különös használatára. Pest, 1832. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi I. | Márton von, Joseph: Practische Ungrische Sprachlehre für Deutsche. Dritte Ausgabe. Wien, 1820. Anton Pichler. | Nagy, Joannes Nep.: Grammatica linguae Hungaricae. Pesthini, 1832. J. Beimel. | Versegi, Franciscus: Proludium in Institutiones Linguae Hungaricae. Pestini, 1793. Trattner. | Verseghy, Franz: Neuverfaßte Ungarische Sprachlehre. Pesth, 1805. Joseph Eggenberger. | Verseghy Ferenc: Magyar Grammatika avvagy Nyelvtudomány. Budán, 1818. Királyi Magyar Universitas. | Vörösmarty, Michael: Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre für Deutsche. Pest, 1832. K. A. Hartleben.

ben írt nyelvtanában a következő hat esetet különböztette meg (Földi, Gr. 98): „Nevező eset (Nominativus) melly maga a’ szó | Bíró eset (Genitívus) *é* | Adó eset (Dativus) *nak, nek* | Vádoló eset (Accusativus) *t, at, et, ot, öt* | Hívó eset (Vocativus) — | Elvevő eset (Ablativus) *tól, től.*”

Verseghy, akinek kezdettől fogva az volt az egyik célkitűzése, hogy kiszabadítsa a magyar nyelvreírás a latin grammatika béklyóiból, szakít ezzel a hagyománnyal, s az első, aki a sok esetű rendszerre tér át, mégpedig már 1793-ban, Proludiumában, ahol nem kevesebb, mint húsz esetet regisztrál. Ezeknek a számát — újabb kritériumok alapján — a Sprachlehre alaktani részében tizenötre csökkenti. Ám ha ehhez hozzávesszük a genitívusznak és a vokatívusznak a mondattani részben történő említését, megállapíthatjuk, hogy Verseghy tizenhét esetet tart számon.

A „Neuverfaßte Ungarische Sprachlehre” alaktani részében a következő tizenöt esetet sorolja fel (Sprachlehre 33—4):

- „Der Nominativ, nominativus: *tag*
- Die Gränzendung, terminativus: *ig: bis, tagig*
- Die Grundendung, causalis: *ért: für, um, tagért*
- Die Gebendung, dativus: *nak, nek, tagnak*
- Die Nehmendung, ablativus: *túl, túl, oder tól, től, von, tagtúl*
- Die Hülfendung, instrumentalis: *al, el, mit, taggal*
- Die Ortendung, locativus: *ban, ben, in, tagban*
- Die Dringendung, illativus: *ba, be, in, tagba*
- Die Quellendung, elativus: *búl, búl (ból, ből), aus, tagbúl*
- Die Hebung, sublativus: *ra, re, auf, tagra*
- Die Fallendung, delativus: *rúl, rúl (ról, ről), von, tagrúl*
- Die Haftendung, adhaesivus: *nál, nél, bei, tagnál*
- Die Nahendung, advicinativus: *hoz, hez, höz, zu, taghoz*
- Die Lagendung, inhaesivus: *nn, onn, énn, önn, auf, tagon*
- Die Wirkendung, accusativus: *t, ot, et, öt, at, et, tagot*”.

Verseghy másik újítása a főnévragozásban a genitívusz valódi ragjának a tisztázása. A korábbi nyelvtanírók ugyanis — a kortársak, köztük Révai is — az *-é* birtokjelet tartották a magyar birtokos eset ragjának. Verseghy ismerte fel, hogy az *-é* a genitívusz ragja nem lehet. Ehhez a felismeréshez jellegzetesen leíró, sőt egyenesen funkcionális megközelítéssel jutott el, tudniillik azáltal, hogy a képzőnek és a ragnak a magyar nyelvi rendszerben betöltött szerepét, illetőleg ennek megfelelő formális viselkedését szétválasztotta. A Sprachlehre alaktanában többek között ezt tanítja a kérdésről:

„Das *é* (...) ist ein wahrer Nominativ, und drückt nur den elliptischen Genitiv der Lateiner aus, wo nämlich ein Nominativ darunter steckt: haec vestis est patris mei, statt: haec est vestis patris mei: ez a’ ruha az atyámé, statt: ez a’ ruha az atyámnak a’ ruhája oder per syncopen: az atyám ruhája; dieses Kleid ist meines Vaters, statt: ist das Kleid meines Vaters. Dieses *é* nimmt auch wirklich alle Beugendungen an, welches kein Genitiv thun kann: vestem hanc putassem patris mei esse: ezt a’ ruhát az atyáménak gondoltam volna lenni: Dieses Kleid hätte ich für meines Vaters angesehen” (Sprachlehre 46). [Az *é* (...) valódi nominatívusz, és csupán a latin elliptikus genitívuszt fejezi ki, ahol ugyanis egy nominatívusz van benne elrejtve: haec vestis est patris mei, ehelyett: haec vestis est vestis patris mei: ez a’ ruha az atyámé, ehelyett: ez a’ ruha az atyámnak a’ ruhája vagy szinkópával: az atyám ruhája; dieses Kleid ist meines Vaters; ehelyett: ist das Kleid meines Vaters. Ez az *é* valóban minden végződést felvesz, amit semmilyen genitívusz nem tehet: vestem hanc putassem patris mei esse: ezt a’ ruhát az atyáménak gondoltam volna lenni: dieses Kleid hatte ich für meines Vaters anghesehen.]

Fontosak Verseghy kezdeményezései az igeragozás rendszerezésében is. Ami ezzel kapcsolatosan a leginkább közismert — mivel Révai a Verseghyvel folytatott vitában erre vetette a fő súlyt — az, hogy a Pereszlényi Pál által 1682-ben külön kategóriaként felvett, ám a XVIII. század végére már erősen megromlott, mégis Révai által történeti alapon körömszakadtig védett ikes ragozást Verseghy, az élő nyelvhasználat alapján, már Proludiumában elveti, és a rendszertanilag lényegesebb, kétféle, ún. határozott és határozatlan igeragozási kategóriákban helyezi el. E téren a magyar nyelvtanítás a legutóbbi időkig Révait követte, e kérdéskörrel tehát most nem foglalkozom. A figyelmet a továbbiakban a Verseghy által kezdeményezett sok esetű főnévragozás utóéletére fordítom.

3. Verseghy névragozási rendszerének újítását a kortársak felismerték, ha nem mind-egyikük fogadta el, illetőleg követte is eljárását. BENYÁK BERNÁT JÓZSEF, aki élete utolsó szakaszában Selmecebányán tanította a magyar nyelvet, „Grammatica Hungarica” című 1816-ban megjelent munkájában így foglalta össze a magyar nyelvtanítóknak a névragozásban kialakult gyakorlatát:

„Fervido Grammaticae colendae studio occupati aliqui Grammaticorum nostrorum casus plures, alii pauciores adsignant, alii veteres Latinorum, nobisque adhuc usitatos retinent in declinandis nominibus hungaricis, alii novos inveniunt, alii Genitivum, et Vocativum penitus tollunt; at certent illi, vel jocentur, ut lubet, nos usum publicum, communemque sequimur. Interea pro notitia adnectitur hic series casuum *philosophicorum* potius, quam ad notitiam publicam pertinentium. Sunt illi sequentes:

1. Nominativus	e. gr.	tag membrum
2. Terminativus		tagig usque membrum
3. Causalis		tagért pro membro
4. Dativus		tagnak membro
5. Ablativus		tagtól a membro
6. Instrumentalis		taggal membro
7. Locativus		tagban in membro
8. Illativus		tagba in membrum
9. Elativus		tagból ex membro
10. Sublativus		tagra super membro
11. Delativus		tagról de membro
12. Adhaesivus		tagnál apud membrum
13. Advicinativus		taghoz ad membrum
14. Inhaesivus		tagon super membro
15. Accusativus		tagot membrum.” (I. m. 30.)

BENYÁK tehát világosan látja az újításként bevezetett sok esetű és a hagyományos, latin mintára szabott kevés esetű declinatio közti különbséget, s kijelenti, hogy maga a hagyományos csapáson halad. Mégis bemutatja a — szerinte — inkább elméleti jellegű, mintsem a közismeretre tartozó, tizenöt esetből álló névragozást. A felsorolás, annak rendje és módja szerint, latin elnevezéseivel és példaszavával együtt Verseghy grammatikájából való. A hozzá csatolt jegyzetben azután kifogásolja még a — szerinte — homályos értelmű terminológiát is, megjegyezve, hogy „Non omnis novitas est perfectio”. Éppen ezért megmarad a latin declinatio öt esete mellett, s a genitívusz ragjaként az *-é* birtokjel tünteti fel.

4. Névragozási rendszerének hatása már Verseghy életében kezdett érvényesülni, amint ez a folyamat legképzettebb nyelvész kortársa, a bécsi egyetem magyartanára, MÁRTON JÓZSEF munkáiban élénk tárul. Nem térve ki ezúttal kisebb terjedelmű kompen-

diumaira, a magyar idegen nyelvként oktató legfontosabb kézikönyvét, a „Practische Ungrische Sprachlehre für Deutsche” című vizsgálatom meg, amely 1809-től 1840-ig kilenc kiadást ért meg. Szövegét a harmadik, 1820-ban közzétett kiadásból idézem.

A „Von der Deklination der Substantive” című fejezetben MÁRTON négy esetet tárgyal, mégpedig a következőket: Nominativ, Genitiv, Dativ, Accusativ. A genitívusz és a datívusz azonos, *-nak/-nek* ragjáról az alábbi magyarázatot nyújtja: „Aus dem hier Gesagten sehen wir, daß der Genitiv und Dativ immer gleiche Endungen haben, nähmlich: *nak* oder *nek*. Der Genitiv unterscheidet sich aber sogleich dadurch, daß auf ihn immer noch ein anderes Substantiv folget, welches dessen Eigenthum anzeigt und folglich die Eigenthums-Endung oder Affix der 3ten Person bey sich hat. Diese Affixe der dritten Person sind: für harte Wörter im Singular *a* oder *ja*, (sein, ihr), im plural *ai* oder *jai*, (*seine, ihre*); für weiche Wörter, *e* oder *je*, (sein, ihr), im plural *ei* oder *jei*, (*seine, ihre*)” (MÁRTON

i. m. 16). S íme a példák: *A' Hertzegnek a' jószágá*, das Gut der Fürsten. *AZ órának a mutatója*, der Zeiger der Uhr. *A' Hertzegnek a jószágai*, die Güter des Fürsten. *A' kotsinak a kerekei*, die Rader des Wagens. *A' Hertzegeknek a' jószágá*, das Gut der Fürsten. *A' Hertzegeknek a' jószágai*, die Güter der Fürsten.”

A fejtegetésből, a feltüntetett birtokos személyragokból s a hozzájuk fűzött példamondatokból jól látható, hogy MÁRTON nem RÉVAI, hanem VERSEGHY nyomán halad a birtokos szerkezet leírásában. Részletesen foglalkozik azután az *-é* birtokjel használatának a problematikájával is. Többek közt így szól erről: „In den meisten ungarischen Grammatiken wird dieses *é* als Endung des Genitivs des Singulars sowohl als Plurals, aufgestellt: welcher Auctorität ich bisher ebenfalls in meinen kleinen Grammatiken der ungrischen [!] Sprache gefolgt bin. Allein nach sorgfältiger Prüfung habe ich mich überzeugt, daß es kein Genitiv sondern ein wahrer Nominativ ist [...]. Daher habe ich diesen Pseudo-Genitiv weggelassen, und an seine Stelle denjenigen Casus gesetzt, welcher dem deutschen Genitiv überall entspricht.” (I. m. 22.)

Mindezt még a következő megjegyzéssel egészíti ki: „Anmerkung. Auch der Verfasser der neuverfaßten ungarischen Sprachlehre (Hr. Franz Versegghy), hält dafür, daß dieses *é* ein Nominativ sey, und drückt sich darüber S. 46. folgendermassen aus:” (uo. 22—3, s következik az erre vonatkozó, általam is idézett rész VERSEGHY grammatikájából).

MÁRTON tehát azt mondja: mivel a legtöbb magyar grammatika az *-é* (birtokjele)-t minősítette a genitívusz ragjának, ezek tekintélyének hatására korábban kisebb nyelvtanában ezt az eljárást követte. (Így például magyar—német szótára 1807-ben kiadott kötetéhez csatolt „Kurzgefaßte Ungarische Grammatik” című nyelvtanában.) Vallomását azzal folytatja, hogy később, gondos vizsgálódás alapján győződött meg arról, hogy az *-é*-vel ellátott főnévi alak nem genitívusz, hanem valódi nominatívusz. Ezért ezt az álgenitívuszt kiküszöbölte a ragozásból, s helyébe azt az esetet tette, amely megfelelően kifejezi a német genitívuszt. Egyértelműen megállapítható, hogy MÁRTON okfejtésében VERSEGHY felfogása és elemzése jut érvényre (szó szerint is ebben: „ein wahrer Nominativ ist”), amelyet maga MÁRTON is alátámaszt, amikor jegyzetben idézi VERSEGHYnek a kérdésben kifejtett érvelését.

A deklináció négy esetét szervesen egészítik ki MÁRTON nyelvtanában a „Von den Postpositionen oder Nachwörter” című fejezetben az ún. elválaszthatatlan posztpozíciók sora:

„Unzertrennliche Postpositionen.

a. für harte Wörter.	b. für weiche Wörter.
1. ba,	be, in
2. ban	ben, in

3. ból,	ból, aus
4. ért	ért, für, wegen
5. hoz,	hez, höz, zu
6. ig,	ig, bis, bis zu
7. -n, an, on	-n, en, ön, auf
8. nak	nek, zu, dazu, dafür, gegen
9. nál	nél, bey
10. ra	re, auf
11. ról	ról, von (de)
12. tól	től, von (a, ab)
13. val, al	vel, el, mit.” (I. m. 58.)

A deklináció esetragjaival együtt tehát MÁRTONnál is tizenhét a ragok száma, amelyek egy kivételével megegyeznek a VERSEGHY által felsoroltakkal.

5. A VERSEGHY és MÁRTON által kialakított névragozási rendszer eredményeit és tanulságait értékesítette a luccai herceg magyarnyelv-oktatója, DEÁKY ZSIGMOND „Grammatica ungherese ad uso deg’italiani” című, Rómában 1827-ben kiadott munkájában. (Hogy a szerzőnek kezeügyében voltak Versegly művei, arra nézve I. ÉDER ZOLTÁN, Ferenc Versegly precursore della grammatica descrittiva ungherese. Padova, 1994. 10—1.)

DEÁKY az alaktani részben a deklinációnak három esetét tünteti föl: a nominatívuszt, a datívuszt és az akkuzatívuszt, elhagyva a genitívuszt, abból kiindulva, hogy az megegyezik a datívusszal. Erről, valamint a birtokos szerkezet használatáról a szintaxisban, a „Della sintassi de’nomi” című fejezetben egyebek közt a következőket adja elő: „Il genitivo con cui gl’italiani spiegano la dipendenza, il possedimento, ed il rapporto della parte all’intero, in ungherese si traduce col dativo; questo si permette al sostantivo principale, che si pone coll’affisso della terza persona, nel caso e numero che si esigge la costruzione, coll’ articolo o senza secondo che l’oggetto è o non è determinato. Cosè: il comando del re, si traduce: *a’ királynak a’ parancsa*; i palazzi del principe, *a’ herczegnek a’ palotáji*; sento volentieri l’opinione de’ dotti, *örömet hallom a’ tudósoknak a’ vélekedését*; Apolline è stato il figlio di Giove e di Latona, *Apollo Jupiternek és Latonának a’ fia volt*.” (DEÁKY i. m. 121.) Továbbá: „Molto elegantemente si tralascia talora la desinenza del dativo al primo sostantivo ed allora si toglie pure l’articolo dell’altro sostantivo, cosè gli esempi precedenti più elegantemente si rendono in questa maniera: *a’ király, parancsa; a’ herczeg palotáji; örömet hallom a’ tudósok vélekedését; Apollo Jupiter és Latona fia volt*.” (I. m. 122.)

A deklináció három esetének ragjait DEÁKY is a „Della posposizione” című fejezetben az ún. elválaszthatatlan posztpozíciók (posposizioni inseparabili), vagyis ragok sorával egészíti ki, tehát MÁRTON nyomán halad, de az általa felsoroltakat megtoldja még az *-ul, -ül, -kor* és *-ként, -kép* ragokkal (i. m. 32—3). A ragok, illetőleg esetek száma ezzel tizenkilencre növekszik.

6. Nagyjából ilyen előzmények után jutunk el a Magyar Tudós Társaság által kibocsátott munkákhoz. — Közülük is alapvető az első, az 1832-ben napvilágot látott, a „Magyar helyesírás’ [így!] és szóragasztás’ főbb szabályai” című, amely 1844-ig hét kiadást ért meg. A címben megjelölt tárgykörből a *névragozás* vonja magára figyelmünket, amely a *declinatio* magyarításaként maga is VERSEGHY alkotása. A névragozást, vagyis a főnévragozást a „Név” című fejezet tartalmazza, amelynek bevezetésében az alábbiakat olvashatjuk: „A’ név’ értelme ragasztás által módosul ’s határoztatik meg. A’ ragok min-

den szónál ugyan azok, 's csak a' nyelvben uralkodó hangrend szerint változnak mélylyé, vagy magassá a'milyen t.i. a' szó, melyhez ragasztatnak.”

E bevezetés után, rövid magyarázatok kíséretében, a ragok felsorolása következik, mégpedig az alábbi csoportosításban: *Személyragok* (vagyis a birtokos személyragok); *Helyragok*; *Különféle ragok*; *Független névhatározók* (azaz a névutók). A tulajdonképeni főnévragozás ragjai a *Helyragok* és a *Különféle ragok* cím alatt találhatók, a következőképpen:

„*Helyragok.*

Mély hangúak.	Magas hangúak.
1.) beható – – -ba.	1.) – – – – -be.
2.) marasztaló – – -ban.	2.) – – – – -ben.
3.) kiható – – – -ból.	3.) – – – – -ból.
4.) közelítő – – -hoz.	4.) – – – – -hez. höz.
5.) határvető – – -ig.	5.) – – – – -ig.
6.) állapító -on, n.	6.) – – – – -en. ön.
7.) felható – – – -ra.	7.) – – – – -re.
8.) leható – – – -ról.	8.) – – – – -ről.
9.) távolító – – – -tól.	9.) – – – – -től.
10.) veszteglő – – -nál.	10.) – – – – -nél.

Különféle ragok

Mély hangúak.	Magas hangúak.
1.) Független birtokos -é.	1.) -é.
2.) Mással álló birtokos -nak.	2.) -nek.
3.) Tulajdonító -nak.	3.) -nek.
4.) Szenvedő -at, -ot, -t	4.) -et, -öt, hangzó után -t.
5.) Okadó -ért.	5.) -ért.
6.) Segítő -val.	6.) -vel.
7.) Fordító -vá.	7.) -vé.
8.) Mutató -ül.	8.) -ül.
9.) Több [!] szám -ak, ok, k.	9.) -ek, -ök, hangzó után -k.”

A fentiekben élénk táruló főnévragozás — igen kevés eltéréssel — kétségtelenül VERSEGHY rendszerén alapul. Az eltérések közt nyomban szembeszökő, hogy a Magyar Tudós Társaság — ebben a kiadványban és az általa közrebocsátott későbbi nyelvtani munkákban is — nem tud szabadulni az ún. (*független*) *birtokos -é* ragtól, annak ellenére, hogy a genitívusz *-nak/-nek* ragját *mássalálló birtok*, később *sajátító* terminussal felveszi. A *fordító -vá/-vé* és a *mutató -ul/-ül* ragokat VERSEGHY a Sprachlehrétől kezdve kihagyta, de ezek is szerepeltek Proludiumában *transformativus*, illetőleg *substitutivus* elnevezéssel.

A magyar szakszavak java része is VERSEGHY kezdeményeire megy vissza. A fentiek közül tíz megtalálható „Magyar Grammatiká”-jában, s csupán az alábbi öt esetben történtek változtatások: *helyezettő* > *marasztaló* (-ban/-ben); *határozó* > *határvető* (-ig); *fosztó* > *távolító* (-tól/-től); *melléklő* > *veszteglő* (-nál/-nél); *okmutató* > *okadó* (-ért).

Tekintettel arra, hogy a „Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai”-nak — PAIS DEZSŐ szavaival — „minden valószínűség szerint az »értelmi szerzője« Vörösmarty Mihály volt” (I. OK. 1953: 454 és MNyTK. 83. sz. 1953. 154), fokozott érdeklődéssel lapozzuk fel a nevével is jegyzett „Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre für Deutsche” című kézikönyvét, amellyel a szerző a Magyar Tudós Társaság 1832. szeptember 7-i, III. nagygyűlésén „kedveskedik” az akadémiának (I. BRISITS FRIGYES, Vörösmarty Mihály és az Akadémia. Irodalomtörténeti Füzetek 59. sz. Bp., 1937. 36).

A főnévragozásban (a birtokos személyragok felsorolása után) itt is a ragoknak két csoportját különbözteti meg, de a német nyelv rendszeréhez igazodva az egyik csoportban azokat a ragokat tünteti fel, amelyeket a német nyelv végződésével ad vissza, a másik csoportba pedig azokat a ragokat osztja, amelyeket a német prepozícióval fejez ki. A két táblázat ennek megfelelően így ölt testet:

„II. Tabelle der Suffixe,
die den deutschen Endungen entsprechen.

	Für tiefe Wörter.	Für hohe Wörter.
Besitzendung	1) é, 2) nak,	1) é. 2) nek.
Gebendung	nak	nek.
Leidensendung	at, ot, -t	et, öt, -t.

III. Tabelle der Suffixe,
die den Präpositionen der Deutschen entsprechen.

Für tiefe Wörter.	Für hohe Wörter.
1) ba,	1) be, in, mit der Leidensendung
2) ban,	2) ben, in, mit der Gebendung.
3) ból,	3) ből, aus.
4) ért,	4) ért, für, um, wegen.
5) hoz,	5) hez, höz, zu.
6) ig,	6) ig, bis, bis zu, mit der Gebendung.
7) ként,	7) ként, gleich, mit der Gebendung; statt, als.
8) kép,	8) kép, anstatt, als.
9) kor,	9) kor, Zeit bezeichend.
10) nál,	10) nél, bei.
11) on,	11) en, ön, an, auf, mit der Gebendung.
12) ra,	12) re, auf, mit der Leidensendung.
13) ról,	13) ről, von.
14) tól,	14) től, von.
15) ül,	15) ül, anstatt, als
16) val,	16) vel, mit.

Die Besitzendung é bildet mit dem Worte ein selbstständiges neues Wort, welches alle Suffixe, die zueignenden ausgenommen, annimt. Es hat eine doppelte Mehrzahl, nemlich mit *k* und *i*.”

Ez a rendszerezés továbbra is VERSEGHY koncepcióját követi. Az ő alapvető tételét visszhangozza az első csoport ragjai után tett azon megjegyzés, hogy az *-é* birtokjellel ellátott főnévi alak további ragokat vehet fel. Az ő sok esetű rendszerét fejleszti tovább a második csoportban a ragok számának szaporításával. (Köztük, ne felejtjük, a *-ként*, *-kép*, *-kor*, *-ul/-ül* ragok már DEÁKY grammatikájában előfordultak.) A „Beispiele der Abendänderung” című példatárban a második csoportot kiegészíti még 17. számú esetként a *-vá/-vé* raggal is. A főnévragozás eseteinek száma VÖRÖSMARTY nyelvтанában tehát húszra növekszik.

1832-ben megjelent még egy nyelvтан, NAGY NEPOMUKI JÁNOSÉ, „Grammatica linguae Hungaricae” címmel, amely szorosán történetünkhöz tartozik. A szombathelyi kispap, akit Bitnitz Lajos és Szalay Imre vezetett be a magyar nyelvészeti ismeretekbe, teológiai tanulmányait a pesti központi papneveldeben folytatta, ahol nem magyar ajkú növendék-

társainak magyaroktatásával bízták meg (SZINNYEI, Mír. 9: 634). Ennek eredményeképp született meg latin nyelvű grammatikája.

A huszonhárom éves szerző munkája előszavában elmondja, hogy ismeri Verseggy, Révai, Benyák műveit, de nem találván ezeket alkalmasnak a klerikusok tanítására, írta meg számukra nyelvтанát. Tekintettel fiatal korára — így folytatja —, hogy ne essen a hibák szakadékába, mesteréül Révai Miklóst választotta: ám mégsem oly vakon követte őt, hogy egyes kérdésekben olykor ne merészkedett volna eltérni tőle. (Az eredetiben: „Memor vero Juvenilis aetatis, me absque Duce in abyssum errorum inciderim, Magistrum mihi seligendum statui Doctissimum praelaudatum Nicolaum Révai; nec tamen eum in coeae [olv.: caeae] secutus sum, ut ne latum quidem unquam discedere praesumerem.” (I. m. Praefatio. sztl. 1.) Mondanunk sem kell, hogy épp a főnévragozásban merészkedett eltérni választott mesterétől.

A „De inflexione nominum per numeros et casus” című fejezetben négy esetet különböztet meg: a nominatívuszt, a genitívuszt (-é raggal), a datívuszt és az ablatívuszt. Szervesen egészíti ki ezeket az eseteket a „De postpositionibus” című fejezetben, VERSEGGY vonalát követve, a postpositiones inseparabiles esetragjai; ezek közt, miként Vörösmartynál, a mutatívus -vá/-vé és a substitutívus -ül/-ül ragja is szerepel. Ami a genitívusz ragját illeti, az -é birtokjel mellett munkája „Syntaxis” című részében tárgyalja a -nak/-nek ragot mint a datívusznak birtokos jelzőként alkalmazott ragját.

7. A Magyar Tudós Társaság nyelvтанának előmunkálatai között fontos helyet foglal el az 1843-ban közrebocsátott „A’ magyar szókötés” főbb szabályai” című, amelynek létrejöttében VÖRÖSMARTYnak kezdeményező és közreműködő szerepe volt (l. VISZOTA: MNy. 1911: 433—5). Ám a Szókötés alapszövegének kidolgozását teljes egészében NAGY [NEPOMUKI] JÁNOS végezte el.

NAGY JÁNOST 1833-ban az akadémia nyelvtudományi osztályának vidéki levelező tagjává választották (SZINNYEI, Mír. 9: 635), majd bevonták a Szókötés munkálatainak előkészületeibe. A Szókötés ugyanis kollektív munkának indult. Az egyes fejezetek megírására CZUCZOR GERGELY, FÁBIÁN GÁBOR, NAGY JÁNOS és VÖRÖSMARTY MIHÁLY vállalkozott. A közös munkálkodás során azonban meglepő fordulat következett be, amikor az osztály 1842. április 25-i ülésén felolvasták Nagy János levelét, amelyben közölte, hogy nemcsak a neki kiosztott részt dolgozta ki, hanem összeállította az egész szókötést. Nagy János kéziratát ezután Czuczor, Fábíán és Vörösmarty vizsgálta meg, s fűzött hozzá megjegyzéseket, helyesbítéseket és javításokat, s így jött létre a kötet végleges formája. (L. részletesen TÖZSÉR ÁGNES, Szemelvények a Magyar Tudós Társaság nyelvészeti működéséből 1831 és 1848 között. Egyetemi Könyvtár, Bp., 1988. 20—3.)

Az alcíme szerint „A’ Magyar Tudós Társaság’ külön használatára” összeállított Szókötés (vagyis mondat) a „Névragok” című fejezetben, immár nem táblázatos, hanem szöveges formában, részletesen leírja a főnévragozást, s a következő ragokat, illetőleg eseteket tárgyalja (41—90): 1. Többes: *ak, ok, ek, ök, k.* | 2. Birtokos: *é.* | 3. Sajátító: *nak, nek.* | 4. Tulajdonító: *nak, nek.* | 5. Tárgyeset: *at, ot, et, öt, t.* | 6. Okadó: *ért.* | 7. Segítő: *val, vel.* | 8. Fordító: *vá, vé.* | 9. Mutató: *ül, ül.* | 10. Beható: *ba, be.* | 11. Marasztaló: *ban, ben.* | 12. Kiható: *ból, ből.* | 13. Közéltető: *hez, hoz, höz.* | 14. Határvető: *ig.* | 15. Állapító: *en, on, ön, n.* | 16. Felható vagy irányzó: *ra, re.* | 17. Leható vagy visszairányzó: *ról, ről.* | 18. Távolító: *tól, től.* | 19. Veszteglő: *nál, nél.* | 20. Hasonlító: *képen, kép, ként.* | 21. Tömegesítő: *astul, estül, ostul, östül.* | 22. Osztó: *enként, onként, önként.* | 23. Időrag: *kor.*

Amint látható — ha eltekintünk is az 1. szám alatt feltüntetett többes számtól — a Szókötésben az esetek száma a tömegesítő és az osztó kategória felvételével, huszonkettőre növekedett.

„A’ magyar nyelv’ rendszere” című, 1846-ban megjelent akadémiai nyelvtan a főnévragozásban a Szókötés leírását veszi alapul, de az esetragokat új osztályozásban adja elő, mégpedig a következőképpen (vö. 155—64): „A) EGYSZERŰ RAGOK | BELVISZONY-RAGOK | 1. Birtokos *é* | 2. Sajátító *nak, nek* | 3. Tulajdonító *nak, nek* | 4. Tárgyeset *at, ot, t; et, öt, t* || HELYVISZONY-RAGOK | E’ kérdésre: *hol?* | 1. Marasztaló *ban, ben* | 2. Állapító *on, n; én, ön, n* | 3. Veszteglő *nál, nél* | E’ kérdésre: *hová?* | 1. Beható *ba, be* | 2. Felható *ra, re* | 3. Közelítő *hoz, hez, höz* | E’ kérdésre: *honnan?* | 1. Kiható *ból,ből* | 2. Leható *ról, ről* | 3. Távolító *tól, től* | E’ kérdésre: *meddig?* | Határvető: *ig* || KÜLÖNFÉLE NÉVRAGOK | 1. Okadó *ért* | 2. Segítő *val, vel* | 3. Fordító *vá, vé* | 4. Mutató *úl, ül* | 5. Hasonlító *ént, ként, kép* | 6. Időrag: *kor* — B) ÖSSZETETT RAGOK | 1. Osztó *anként, onként, enként, énként, önként* | 2. Tömegesítő *astúl, ostúl; estül, éstül, östül.*”

8. Az előadottakat igen röviden összegezhetjük. VÖRÖSMARTY, akadémiai nyelvtani munkássága során, kezdettől fogva RÉVAI rendszere mellett foglalt állást. 1831. február 23-án a Magyar Tudós Társasághoz betérjesztett véleményében a nyelvtan kidolgozására nézve többek közt az alábbiakat adta elő: „Határozottassanak meg az orthographia és a nyelv úgy nevezett paradigmáji, vagyis a név- és különösen az igeragasztás s lehető pontossággal jeleltessenek ki. Ezek, mint a nyelvnek örökös és változhatatlan törvényei Révai tanítása szerint többnyire minden írótól el lévén fogadva, [...] megállapíthatók...” (idézi BRISITS i. m. 1937. 37).

VÖRÖSMARTY tehát Révai örökségéből „különösen” az igeragozás rendszerét akarta megőrizni. A névragozásban viszont Révainak egy korábbi stádiumot képviselő, kevés esetű deklinációja helyett VERSEGHYnek a magyar névragozás leírására alkalmasabb, sok esetű rendszerét vette át.

A VERSEGHY által kezdeményezett, MÁRTON és DEÁKY által alkalmazott, majd VÖRÖSMARTY és NAGY JÁNOS közreműködésével a Magyar Tudós Társaság nyelvtani munkáiban továbbfejlesztett névragozási rendszer az első akadémiai nyelvtanban kapott végleges formát.

Tanulságos lenne nyomon követni VERSEGHY névragozási rendszerének további sorát. Ez azonban már egy másik előadás tárgya.

ÉDER ZOLTÁN